

Karácsonyi textíliák

Kutasi Csaba

**A karácsonyi ünnepekhez ízléses terítés, a lakás miliójéhez illeszkedő terítők karácsonyi textíliák il-
lenek. Az esztétikai megfelelés mellett azonban
egyre jobban előtérbe kell kerülnie a biztonságos-
ságnak, a célszerűségnek.**

Az ünnephez hozzátartozó gyertyaláng, csillagszóró szikra a karácsonyfa alatti kedvelt terítőt, az ünnepi asztalt fedő abroszt könnyen meggyújthatja, ha nem égéskésleltetett anyagból ill. kikészítéssel készült. A legszebbnek tartott abroszból nem lesz eltávolítható a lecseppent vörösbor és halászlé, amennyiben nem szennyasztító végkikészítéssel látták el. A textíliák nemcsak használhatók, hanem saját készítésű lakásdi-
szítók előállítására, akár ajándékok létrehozására is al-
kalmasak.

Karácsonyi patchwork textil hulladékból

A ma idegen szóval *patchwork*nek nevezett folt-
technikák az időszámításunkat megelőző korból szár-
maznak: régi vitorlaábrázolások szerint ez a technika
vezetett a kis darabokból gondos összevarrással készi-
tett nagyméretű textíliához. A középkorban zászlók, ta-
karók, függönyök készültek ilyen módon, majd a tele-
pések Amerikába vitték a „*folton-folt*” technikát. A XIX.
századi medalionszerű, „*kunyhóblokk*” megoldások se-
gítettek abban, hogy az ágytakaró, falvédő, alátét, mel-
lény, táskák stb. alapanyaga legyen az ily módon készült

kelme. Hazánkban eleinte a főleg geometriai blokkokból
felépülő munkák terjedtek el, köszönhetően kereszt-
szemes népi himzésnek. Ezután a csikvarrás, az árnyé-
kolásszerű technika (ennél az alapanyagot is az alkotó
állítja elő színezéssel, batikolással), ill. pl. a nyomott
kelmek kivágás utáni tűzéses megoldása is jellemzővé
vált.

A „*folton-folt*” művészet a hulladékok, maradékok
újrahasznosításának egyik kreatív módszere. Az anyag-
szeretet, türelem és szorgalom kézműves technológiá-
jaként emlegethető egyik önkifejező eszköz. Az anyagki-
választás, az elővasalás, a blokkok készítésével járó
varrás, a varrásszélesség egy irányba-vasalása, az ősz-
szezerősítés, bélelés stb. mind rendkívüli odafigyelést,
tehetséget, sok odaadó tevékenységet igényel, míg vége-
zetül megszületik a szemet gyönyörködtető és haszná-
lati tárgyként egyaránt kedves alkotás.

A patchwork technikával készült *karácsonyi faliké-
peket* (1. és 2. ábra) ünnepi asztalra kerülő *futókat*,
esetleg falvédőt, ágytakarót, igényesebb adventi textil-
naptárakat általában piros-zöld színpáros jellemzi.
Természetesen főként a fenyőfa motívum jellemzi a
blokkok meghatározó felületét. A foltmozaik techniká-
val számos exkluzív *ajándéktárgy* is készíthető.

Különleges textilmintázások karácsonyra

A karácsonyi rendeltetésű méterárukat gyakran
textilnyomással mintázzák. Az így előállított kelmékből
készülnek az ünnepi terítők, futók, függönyök. A kony-
hai textíliák is gyakran így érik el az ünnepnek megfe-
lelő külsőjüket. A karácsonyi mintás, könnyebb szöve-
teket ajándécsomagolásra is egyre elterjedtebben
használgák (3. ábra). A hagyományostól eltérő összeté-
telű nyomópépekkel érhetők el egyedi hatások, ezekből
néhány karácsonyi jellegzetesség:

- A fémes jellegű mintázatot a nyomópépbe ke-
vert fémrészcscék tükrös felületeinek kiváló fényvisz-
szaverő-képessége biztosítja. Az ún. *aranynyomáshoz*
rendkívül finom szemcsékből álló bronzport használnak,
amelyet egy átlátszó műanyagfilmet alkotó nyo-
mómassza (speciális pigment-rendszer, amelyben a
színezéket a fémrészcscék helyettesítik) bevonattal

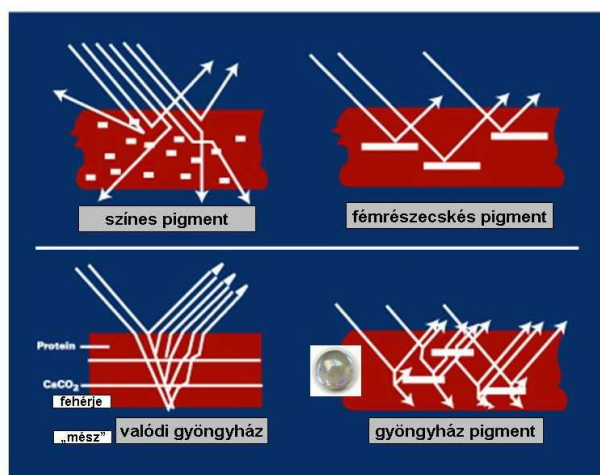
1. ábra

2. ábra

3. ábra

A különböző pigment felületek és hatásuk

4. ábra

rögzítenek a textíliához (4. ábra). Főleg piros ill. zöld színre előszínezett szöveteken alakítanak ki arany-nyomású karácsonyi mintázatokat (fenyőfa, fenyőág, csillag, szaloncukor, csengő, hópehely stb. motívumokkal). Az *ezüstnyomáshoz* nagy finomságú alumíniumport alkalmaznak szintén szintelen rétegben felhordva, ezt főleg kék alapú kelmék mintázásánál alkalmazzák. Jellemző, hogy fehér kelmén alkalmazzák a metál nyomatú figurákat. A fogyasztónak fontos tudnia, hogy a fémes nyomatok rendkívül érzékenyek a nemkívánatos oxidatív hatásokra, ezért a klóros és részben a klórmentes *fehérítőszereket kerülni kell* (az arany szürkülhet ill. feketébe csaphat át stb.).

- A metál-jellegű, *csillám hatású* nyomatokat ún. glitter pépekkel is elérhetik. Az egyik megoldásnál rendkívül ritka szita a mintázó szerszám sablonszöve, ezen préselik át a speciális effektust biztosító granulátumot, színes pigmentet és gélből felépülő zselészerű nyomópépet. A másik módszerrel a nyomatnak megfelelő helyen kizárólag az átlátszó hordozó zselét nyomják a felületre, az így kezelt textíliafelületet mártják a száraz granulátum porba.

- A *gyöngyháznyomás* is előfordul karácsonyi textíliákon. Ezen nyomópépek funkcionális komponense az iridin, amely szabad szemmel nem látható (5–10 µm-es) gyöngyök formájában jelenlevő pigment részecskéket jelent (a felhasználás előtt szürkés-fehér finom eloszlású por). A kedvező vizuális hatást a mesterséges gyöngyház részecskék idézik elő, amelyek fénytörő képességgel is rendelkeznek (egyébként a kagylók hasonló viselkedése, ill. réteges felépítése okozza a szírványszerű, csillámló fényhatást). A vizes bázisú nyomómassza az iridinon kívül természetesen szintetikus sűrítőt, a filmképzést segítő és rögzítő anyagokat, valamint a szükséges színes pigmentet tartalmazza. Így gyöngyház jellegű, fémfényű, lakkszerű nyomatok érhetők el. A parányi, fénytörő képességű gömbök sokasága a felhordás során mintegy tükrösítő háttér felülettel is rendelkezik, a csillámló hatás mértéke a részecskeméret megválasztás szerint alakítható. A karácsonyi gyöngyház textilmintáknál elsősorban a fenyőfadiszek, gyertyafény hatások kerülnek előtérbe (4. ábra).

- Különleges, *domború nyomott* felületek érhetők el az ún. nagy sűrűségű nyomópépekkel. A rusztikus hatást a nagy mennyiségű pépfelhordás biztosítja, így a sablon-szítaszövet vastagságát ún. kapilláris film ráhe-

lyezéssel növelik (a pépfelvitelt a sablon áteresztő nyílásainak magassága határozza meg, a hosszabb csatornák értelemszerűen több nyomómasszát szállítanak). A felvitt, szárított nyomópép rögzítése hőkezeléssel történik. Az ún. puff nyomással terjedelmes, habosodó nyomtat érhető el. Az általában poliuretán alapú pépben belső gázfeljődéssel járó folyamat játszódik le a hőkezelés során, így jön létre a habosodás. A karácsonyi dombornyomásoknál a fenyőfa, fenyőág, csengő, hópehely és hóember alakzatok gyakoriak.

- A *műbáronyozásként* is ismert pehelyszórásnál (flockozásnál) először hordozópépet visznek fel a mintának megfelelő helyre, ezután elektrosztatikus erőterben pontosan (pl. lézeres technikával) vágott szálrészecskéket juttatnak szabályos irányítottsággal (a felületre merőlegesen) a mintázandó textílianyagra. A mintázathoz a hordozórétegbe merőlegesen „belőtt” rövid szálsokaság plüssszerű hatást alakít ki. A például fenyőág, fenyőfa és egyéb, az ünnephez illő színes vagy fehér motívum báronyosan jelenik meg az alapkelmén. Az így mintázott textílianyag ellenáll a használat során és a mosások során fellépő dörzsölő és egyéb mechanikai hatásoknak.

Égéskeletett textíliák

A technikai fejlődés ellenére a karácsony nélkülözhetetlen eleme ma is a gyertya. Az ünnep meghittségét fokozó láng és a látványfokozó csillagszórók szikrája azonban rendkívüli veszélyeket rejt. Az otthonokban keletkező tüzek kialakulását és terjedését sajnos a textíliák nagyban fokozhatják. A lángolás döntően a karácsonyfa és az az alatti terítők, asztalneműk meggyulladásával kezdődik, majd a függönyökre terjed át és a többi lakástextil ill. egyéb textílianyag égése lángba boríthatja az egész lakást, épületrészt. A tűzvédelmi szabályok betartása a legfontosabb megelőzési mód, azonban a tragédiák és nagyobb károk elkerüléséhez más is lényeges. Esetenként speciális (nehezen vagy nem éghető tulajdonságú) szálanyagok alkalmazása ill. a nem ilyen anyagokból készült kelmék megfelelő kikészítési módja csökkentheti a károkat. Sajnálatos módon a gyártók, forgalmazók nem fektetnek kellő hangsúlyt a karácsonyi textíliák ilyen irányú biztonságosságára.

Van éghetetlen természetes szálanyag is, pl. a természetes eredetű azbeszt, azonban lakókörnyezeti alkalmazása – fokozott egészségkárosító hatásuk miatt – ma már nem lehetséges. A mesterséges szálak között is előfordulnak égésállóak tekinthető szálanyagok, így az aromás poliamidok ill. egyéb anyagok, pl. a polibenzimidazol. Hasonlóan közel lángálló a speciális hozzátételekkel készülő viszkóz, poliakrilnitril, poliészter (az FR – Flame Retardant – jelölésű típusokat általában foszforvegyülettel adalékolva készítik). A már régebben ismert PVC szál szerkezetéből adódóan nem gyúlékony, a cellulóz alapú szálakhoz (pamuthoz, lenhez, viszkózhoz stb.) 30 %-ban hozzákeverve lángmentes tulajdonságú textilterméket eredményez. A szervesetlen polimerek közül a szilícium-dioxid alapú üvegszálak tűnnek ki lángállóságukkal is, ezért üvegszálból készülnek biztonságos lakástextíliák, lángálló dekorációs szövetek. Külön megemlítendő az ún. oxidált és főleg szénszálak, amelyek levegőben nem égnak, nem olvadnak és önkioltó képességűek.

Az általánosságban éghető anyagok a levegőben jellemző normális oxigén tartalom (21 térfogatszázalék)

közepette képesek égésre, azonban vannak ettől eltérően viselkedő anyagminőségek is. (Az éghetőséget az ún. LOI értékkel fejezik ki. Ez az oxigénnek azt a minimális térfogat-százalékát fejezi ki, ami légköri nyomáson fenn tartja a szálanyag égését. Ha a LOI érték 21-nél kisebb, akkor éghető, ha ennél nagyobb, akkor nem éghető anyagról van szó.) A lángálló (FR típusú) poliészter esetében a szálképzés előtt szerves foszforvegyület adalékolnak, vagy poliészter és foszforvegyület koopolimerjéből képzik a szálát. Pl. a Trevira CS (C=komfort; S=biztonság) szálanyagot, amelynek LOI értéke 28, vágottszálként és filamentfonalként ill. terjedelmesített formában is alkalmazzák, mert nemcsak hogy nem kap lángra, de nincs olvadékképződés sem és így a másodlagos tűz elkerülhető. Az FR poliakrilonitril akrilnitril és polivinilidén-klorid koopolimerjéből készül (pl. akár LOI 32 %-os értékkel). Az FR viszkóz adalékokkal nehezen lángra lobbanó regenerált cellulóz módosulat.

A hagyományos szálanyagokból készült kelmék gyulladási tulajdonságai utólagos textilkémiai beavatkozásokkal előnyösen megváltoztathatók. Az így kezelt – ún. égéskésleltetett képességű – textília tüzet terjesztő lángra lobbanása korlátozható (nincs nyílt lángú égés), tehát nem válik éghetetlenné (izzás közben bomlik). Hatására a tűz gyors tovaterjedése megakadályozható, a menekülésre jobban van lehetőség, tehát a létbiztonság mellett a vagyonvédelem is megoldhatóbbá válik. A lángolásgátlás főként a könnyen éghető textilanyagoknál, az egyes természetes eredetű (pl. a cellulóz-anyagú pamut, len stb.), ill. természetes alapú mesterséges (pl. szintén cellulóz alapú viszkóz, lyocell) szálanyagokból készült termékeknél kerül előtérbe. Azok a textilnyersanyagok tűzveszélyesek, amelyeknél a hőbomlás (pirolízis) gyorsan, aránylag alacsonyabb hőmérsékleten megy végbe, továbbá ennek során nagy mennyiségű éghető vegyület keletkezik. Tehát a lángolást gátló kikészítések a kis pirolízis hőmérsékletű, és az égéskor nagy mennyiségű éghető anyagra bomló, illetve a kis öngyulladású és gyors pirolízisű szálanyagoknál kerülnek fokozottan előtérbe. A cellulóz alapú szálak tűzveszélyessége fokozott, miután a cellulóz 200-300 °C közötti lassú hőbomlása sok illékony vegyület képződésével jár, majd 350 °C-nál gyorsan éghető gázkeverék keletkezik (ez külső gyújtásra belobban), végül 400 °C-on már a pirolízis-gázok öngyulladása okoz tüzet. Nemcsak a tisztán cellulóz alapú textiliák tűzveszélyesek, a poliészter-pamut keverékek tűzveszélyessége is jelentős. A szálkeverék égésekor a szenesedett cellulózzávrá tapad a szintetikus anyag, így lecsöppenés hiányában tovább ég (a tiszta poliészternél jobban éghető anyag alakul ki). A kelmeszerkezetet is befolyásoló tényező, pl. a könnyebb és laza szerkezetű kelmék éghetősége nagyobb, mint a nehezebb, erős sodratú fonalakból felépülő sűrűbb textiliáké.

A lángolást gátló hatás elérésére többféle módszer ismert, így az olyan anyagokkal történő telítést alkalmazzák már régóta, amelyek a hő hatására égést gátló gázokat fejlesztenek, az éghető gázok terjedését olvadékréteges bevonással gátolják. A vízdoldható szeretlen anyagok (pl. alkalmas bőr- és foszfor-vegyületek optimális keverékei) mellett szálon fejlesztett vízdoldhatatlan anyagok (ón, titán ill. antimon származékok), továbbá lángolást akadályozó segédanyagok és műgyanta alapvegyületek keverékei is előtérbe kerültek (utóbbiak már átvezetnek az aránylag tartós hatású kikészítésekhez).

Egyértelműen tartós védelmi képesség a szálanyagok gyulladási tulajdonságainak célirányos megváltoztatásával érhető el. Így a cellulóz kémiai átalakításával, foszforsavas észterezéssel, nitrogén tartalmú vegyületek jelenlétében végzik. Az Öko-Tex megkülönböztető minőségleles textiltermékek esetében biztosan nem fordul elő egészséget veszélyeztető kikészítő segédanyag a textiliában.

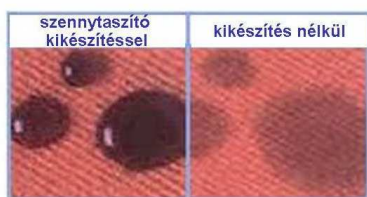
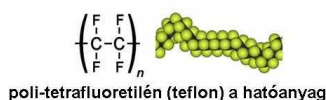
Az égési viselkedést többek között a gyúlékonyság meghatározásával végzik (különböző gyújtóforrásokkal, így nyílt kis lánggal ill. parázsló cigarettával történő módszerrel). A gyúlékonyság ill. lángterjedés vizsgálata képezi lángolást gátló képesség pontos megismerését. A különböző függönyök, textildrapériák, rolók és egyéb függőlegesen elhelyezett kelmék égési viselkedését kis láng hatására bekövetkezett gyúlékonyság meghatározással, lángterjedés méréssel és nagy gyújtóforrással végzett vizsgálatokkal kontrollálják. Az egyéb textiliák égési jellemzőit többek között a cigaretta-tesztel kontrollálják.

A szennyasztító kikészítésű asztalneműk

Az asztalterítők eredeti feladata az asztal megvédése volt a karcolásoktól, foltoktól. Később egyre jobban a dekoratív cél került előtérbe a díszítő jellegű lakástextiliákkal. Az asztalterítőt abrosz, asztalfedél, asztalruha névvel is illették, mint az asztal leterítésére szolgáló „leplet”. Általában pamutból ill. lenből készült szövetek alkotják az abrosz alapanyagokat, az értékesebb és exkluzív termékeket selyemből állítják elő.

A magyarok területeken hosszú ideig kizárólag *ünnepejlesztő* szerepe volt ennek a textiliának. Még a 20. század elején is voltak olyan települések, ahol hétköznapi az asztal terítetlenül állt és a fedetlen asztalról étkeztek is – például csak karácsonykor volt szokás az asztalt terítővel befedni. Az asztal rendszeres letakarása, a köznapi étkezőabrosz használata a múlt század elején még kevéssé vált általánossá, csupán az ún. parádés szobában alkalmazták. A köznapi, más szóval viselőabroszt főleg kenyérruhának használták (a nagyméretű kenyerhez), továbbá a piacra szállított kosár letakarását szolgálta, valamint a kosár hordozását segítette (ebbe kötözve vitték a hátukon).

A könnyebb kezelhetőség főként a természetes szálanyagokból (len, pamut) készült asztalneműknél kerül előtérbe. A *gyűrődés-feloldódást* javító – régebb óta ismert - nemesítő kikészítésekkel a mosás utáni simább felület (ill. kizárólag enyhe simító vasalást igénylő megoldás) érhető el. A szálanyag amorf térszeite kitöltő műanyag (műgyanta) akadályozza – a szál belső szerkezetét felépítő – láncmolekulák alakváltoztató erő hatására bekövetkező nemkívánatos elmozdulását. Továbbá csökkenti a vízfelvételt és az ezzel együtt járó kedvezőtlen hatásokat (duzzadás miatti változások). A korszerűbb segédanyagok a láncmolekulák között kialakuló térbeli hálórendszerrel rögzítik a belső szerkezetet. Az innovatív folyékony ammóniás kikészítéssel hatékony gyűrődésfeloldódás érhető el, ami megkönnyíti a vasalást. A vízmentes cseppfolyós ammónia a cellulózt duzzasztja és belső szerkezetét kedvezően megváltoztatja (a pórusszerkezeti változással a finom belső szerkezet is jobban hozzáférhető lesz). A kedvező tulajdonságokat eredményező átalakulást enyhe műgyantás kikészítéssel teszik tartóssá.

A szennytaszító (olajtaszító = oleofób) kikészítés hatása
5. ábra

A karácsonyi ünnephez a bőséges étkezés is hozzátartozik. Különösen az asztalunkra tartoznak a *zsír-, étel- és italfoltok* miatt fokozottan veszélyeztetett textíliák körébe. Az abroszok, terítők és textilszalvéták esetében fontos követelmény többek között a *szennytaszító* képesség (5. ábra). Erre a célra olyan kikészítéseket alkalmaznak, ahol a tartósan rögzített segédanyaggal a textília kritikus felületi feszültségét nemcsak a vizes nedvesedés megakadályozására, hanem az olaj esetében is csökkentik. A tartós „teflonos” (oleofób) hatás olyan származékokkal érhető el, amelyeknél a perfluorcsoport a polimer oldalláncában van jelen (pl. a szálon fejlesztett, perfluorozott zsíralkohol akrilsavas észterezésével kialakított nagymolekulájú anyag mosásálló víz- és olajtaszító hatást eredményez). A szennytaszító képességet legkorszerűbb módon a plazmakezeléssel érik el (a hatóanyagot implantátum formájában juttatják a felületre (az ún. lótuzeffektus tartós hatásának elérésére).

Különböző fémszálak, fémezett textíliák

A karácsonyi díszítő boák extra fényességű elemei is tulajdonképpen textil szálanyagoknak számítanak. Hasonlóan ezek felhasználásával készülhetnek az ünnepi terítők, futók, esetleges alkalmi függönyök és drapériák. A valódi fémből készült és a mesterségesen előállított fémszerű szálak tükrös felületei nagy fényviszszaverő-képességük révén nyújtják a csillogó hatást.

A szervesetlen mesterséges szálanyagok egyik alcsoportját képezik a *fémszálak*. Ebben az esetben színesfémek, nemesfém-ötvözetek olvadékából készülnek a 8–25 µm átmérőjű szálak. Tehát nincs semmiféle hordozófelület, a fém szálanyagot a mesterséges szálgyártás olvadékos eljárásaként ismert módon állítják elő, a szálképző masszát ez esetben a megfelelő összetételű fémolvadék biztosítja (a szálképző fej nyílásának alakja szerint alakul ki a huzalszerű hengeres, vagy éppen lapított szalagszerű ill. egyéb keresztmetszetű termék). Az újszerű fémszálak rozsdamentes acélból, amorf szerkezetet kialakító fémötvözetek olvasztását követő szálképzésével és gyors lehűtésével állíthatók elő.

A *Lurex* márkanévvel elterjedt mesterséges fémszál fémbevonatú fóliából készül. Pl. a poliészter-fóliából alumínium-párolgatásos bevonását követően rendkívül keskeny csíkokat vágunk, ebből lesz a fémszerű szál alapanyag. Készülhetnek színes lakkos felületkezelésű fémezett fóliaszálak is. Előfordulhat olyan előállítási módszer amelynél a műanyag és fémfóliát lami-

nálással egyesítik, majd ebből vágják a mesterséges fémszálakat.

Az *utólag fémezéssel* bevont textíliák is meghatározó díszítő anyagok. A különböző fémbevonatok felvitelénél alapkövetelmény, hogy fémréteg ne csökkentse a szálanyag ill. textíliafelület hajlékonyságát, rugalmasságát, azaz könnyű alakíthatóságát. Szintén fontos követelmény a bevonat tartóssága, így a használat ill. a kezelés során nem következhet be hatáscsökkenés. Ezért lényeges a 0,1–1 µm vastagságú jól rögzített fémréteg kialakítása az alkalmas textíliafelületen.

A fémezett szálak előállítása hagyományos módszerrel 5–6 lépéses technológiával történik. Először a mikroszál (főként poliamid 6.6) felületét maratással teszi alkalmassá a fémréteg befogadására. Ezután a fém aktiválásával megkezdődik a fémionok kémiai felvitele a szál aktív csoportjaira, azaz kialakul az említett szál-fém határfelület. Végül az így kialakított alaprétgre elektrolízissel kiválasztják a galvanizáló-fürdőből a fő réteget képező fémbevonatot, ill. a szükséges védőréteget. Az alkalmazandó fémeket tekintve a réz, ill. a réz/ón, réz/nikkel, továbbá az ezüst bevonatok terjedtek el.

A fémezett textíliákból főleg masnikat és egyéb dekoratív elemeket készítenek a karácsonyi díszítések fokozására.

Egyéb funkcionális karácsonyi textíliák

Az ünnep elmaradhatatlan kulináris kellékei a sütemények. Főként az előre elkészíthető, általában jelentősebb mennyiségben előállított aprósütemények frissen tartása fontos feladat. A keményedést okozó kiszáradás elleni védekezés lényeges védőburkolatai a különböző textilszalvéták, konyhai takarók. Elsősorban a *lenből* készült textíliák előnyösek. A sima felületű hánscsrostokból készült fonalak között alig van légzáró, így az ilyen textíliagyengén szigetel, mindig hűvös tapintású. Nedvességfelvétele igen jó, ugyanakkor a felvett párát gyorsan leadja a környezetnek. A süteményt kínáló tálcákat, kosarakat, tálcákat is célszerű pamut, len alapanyagú textílekkel kibélelni. Szintetikus szálból készült textíliákat semmiképpen sem használjunk bélelésre, betakarásra.

A konyhában és tálalásnál használatos textiltermekék közül a karácsonyi mintázattal díszített *fogókesztyűk* és *edényalátétek* is fontos kellékek. A többrétegű (általában jelentős hőszigetelő képességű közbeléssel ellátott) cikkek a viselőt ill. az asztalt védik a túlzott hőhatástól. A kesztyűk külső borítókelméjéhez célszerű szennytaszító kikészítésű méterárukat felhasználni.

Csipkék

Az ünnepnek táján jobban előtérbe kerülnek a *csipke* gyűjtőnévvel említett textíliák (akár ajándékként, akár ruházatunk, lakásunk díszítéseként, ill. egyházi épületek látogatása során). Kézzel (vagy géppel) fonalakból, cérnákból, selyemből ill. esetleg fémszálból készülhetnek az áttört, levegős szerkezetű lapos mintázott textil-termékek (6. ábra). Alapvető célkitűzés a textíliafelületek zártságának feloldása a légies konstrukcióval, esetleg a merev-vonalú kelmeszélék könnyed vonalvezetésűvé változtatása.

Karácsonyi csipkék, hímzéses díszítések

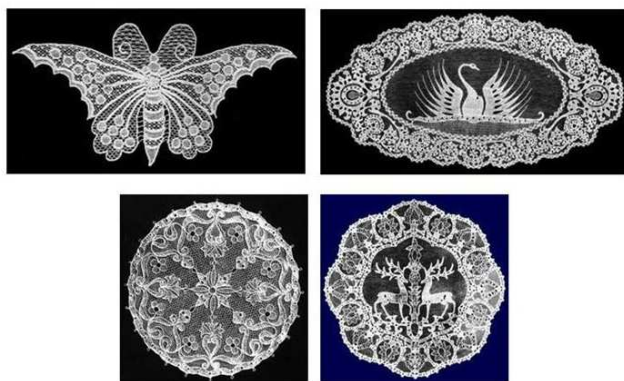
6. ábra

A halasi csipke

A kézimunkával készített egyik legkiemelkedőbb csipketípus a hungarikumnak számító leheletfinom *halasi csipke*, a varrott csipkék egy jellegzetes fajtája (7. ábra). A varrott csipke a reneszánsz korában Nyugat-Európában alakult ki és a barokk idejében pompázott igazán. Hazánkban a vert csipkék honosodtak meg a XVI. században, a varrott csipkének nálunk nem volt hagyománya. A kiskunhalasi gimnázium egykori rajztanára (Dékány Árpád 1861–1931) teremtette meg a híres halasi csipke alapjait, terveit Markovics Mária csipkevarró valósította meg. A népi iparművészeti ágat jelentő halasi csipke mintegy hatvanféle öltésmódjával túlszárnyalta nagyhírű külföldi elődeit (pl. a túllre dolgozott brüsszeli csipkét, ill. a velencei varrt csipkét).

A varrott csipke egy hengeres tömött, többretegű papírral bevont párnán készül. Az összeérot határvonalakat (a csipke kontúrját) a papírba varrják, ezután a rendkívül finom lencérrával a papír fölé tűvel öltve jön létre a csipkeszerkezet. Az összefüggő felületek stoppolás-szerű öltésekkel alakulnak ki, a lyukacsos mintázat a sokféle öltéskombináció eredménye. A tenyérsi kézimunka is több-száz munkaóra után kerül le a párnát burkoló papírról, hogy szemet gyönyörködtető remekműként diszitsen).

Kiskunhalas mellett számos további település is vált híres csipkekészítő helyé, így számottevő pl. a sárközi, balatonendréd, abádszalóki csipke is.

Halasi csipkék
7. ábra

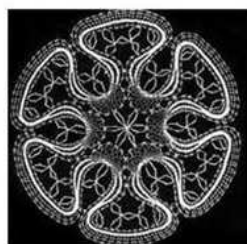
A vert csipke

A vert csipkében a fonalak ill. cérnák egymást átlósan keresztezve hozzák létre a jellegzetes vázszerkezet. Készítése az ún. verőpárnán történik (8. ábra), amely egy kitömött hengeres test, palástján helyezik el a papírcsikra felvázolt mintarajzot. A szükséges kereszteződési helyeket gombostűk beszűrésével jelölik ki, ezek köré

A vert csipke készítése

8. ábra

Vert csipkék

9. ábra

vezetik a csipkeverő fákról lefejtődő cérnákat, a mintának megfelelően. A készí-tendő csipke mintázati jellegétől függően a verőfák száma 4-400 db-ig terjedhet.

A klöpli

A *klöpli* a német (klöppeln=csipkét verni) kifejezésből származik, igaz az így előállított szegély, betétcsipkék már kezdetleges csipkeverőgépen is készültek (Klöppel=csévehordó baba). A vert sávokból összevarrással készítették a klöpli-függönyöket.

Hímzett kézimunkák, csipkék

A hímzés textília (esetleg bőr) díszítésére szolgáló technika, a tűvel felvitt pamut- vagy gyapjufonalak ill. cérnák, selymek, ill. arany- és ezüstsálak ornamentális és/vagy figurális díszítményeket hoznak létre. Az öltések számos módja terjedt el, a fonalak, cérnák színe szintén változatos lehet. A hazai népi hímzést jellegzetes motívum, színvilág és öltéstechnika jellemzi, utalva a mezőkövesdi (matyó), kalocsai, buzsáki, kalotaszegi, sárközi stb. hímzésekre.

A *hímzett csipkék* esetében mindig egy textilhordozóra (pl. szövött alapelme, így pl. batiszt, transparent,

grenadin stb.) történik a hímzés kézi öltögetéssel vagy gépi módszerrel. A felső hímzőfonal lehet mercerezett pamutcérna, az alsó lekötőfonal általános pamutcérna. Az anyagminőség megválasztása az esztétikai igényeken kívül az alapkelve későbbi eltávolítási módjától is függ.

A hímzést követően az alapkelmét a díszítetlen felületeknél teljesen vagy részben eltávolítják vegyi úton (a maratott csipke „légczipke” néven szintén ismert). A szabályozott maratásos roncsolást az eltérő vegyi érzékenységű alapkelve ill. hímzőfonal teszi lehetővé. Pl. a fehérje alapú (pl. gyapjú, selyem) hordozókelme meleg lúgos kezeléssel feloldható, ennek a hatásnak a cellulóz alapú (pl. pamut) fonal ellenáll. Fordítva is elképzelhető, tehát savval roncsolható cellulóz alapkelve, az ennek ellenálló fehérjealapú díszítő szálanyag sértetlensége mellett (a színes hímzőfonal adott vegyi anyaggal szembeni szintartósága ez esetben alapkritérium). A másik megoldásnál kivágással készül el a termék (vágott csipke).

A mechanikailag roncsolt gépi hímzésű textiliák egyik fajtája a madeira. A keretre feszített alapkelmén vezérelt tűk készítik el a hímzést, ezt követően pl. a kö-

rülhímzett részeknél szintén vezérelt fűrök távolítják el a hordozótextiliát (széle-hímzés vágásával csikok alakíthatók ki stb.).

A *gépi csipkekészítés* 1808-ra vezethető vissza (Heathcoat tűll-szövő bobinet szövőszéke, amellyel 1835 táján jacquard-géppel kiegészítve lehetőség nyílt a mintás szövött csipke előállításra). Az 1800 tájékán felfeltalált hímzőgép ill. a zsinórverő- és jacquard-technika összekapcsolása újabb alkalmazásokat nyitott meg. A raschel-gépek az igényes kézimunka reprodukálást valószínűsítették meg. Így jött létre a modern fantáziacsipkék előállításának időszaka.

Források:

- [1] Dolányi Anna: Folton-folt textilmunkák, 1994. (a szerző kiadásában)
- [2] Textilnyomtatás konferencia (Magyar Szitanyomók Szövetsége), 2010. április 8., Budapest
- [3] A kiskunhalasi Csipkeház és Csipkemúzeum ismertetője
- [4] Dr. Hajós István: Textiliák kézikönyve, Műszaki Könyvkiadó, Budapest 1959.